

О‘ЗBEK TILI VA XALQINING SHAKLLANISHI HAMDA BUGUNGI KUNDAGI TARAQQIYOTI

Jo‘rayeva Laylo Jiyankulovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

O‘zbek va rus tillar kafedrası o‘qituvchisi

laylojurayeva@buxdpi.uz

Qiyomova Ruxshona Hasan qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

O‘zbek va rus tillar kafedrası 1-bosqich talabasi

qiyomovaruxshona777@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilini davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan harakatlar batafsil yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: chora-tadbir, davlat tili, mulohaza, farmon, hukumat

Xalqimizning azaldan ma‘daniy, ilmiy-ma‘rifiy, badiiy tafakkuri va mahoratining mahsuli hisoblangan o‘zbek tili dunyodagi eng boy va qadimiy tillardan sanaladi. Mamlakatimizda 1989-yil 21- oktabr xalqimiz azaldan orzu qilib kelgan davlat tili haqidagi qonunning qabul qilinishi yurtimizning yuksalishi, kelajagining porloq bo‘lishidan ilk nishona bo‘ldi. Bu kun hali-hanuzgacha tantanali bayram sifatida yurtimizning barcha nuqtalarida keng nishonlanmoqda. So‘nggi yillarda hukumatimiz tomonidan qabul qilingan qonunlar, farmonlar, shu bilan birga amalga oshirilgan chora- tadbirlar natijasida o‘zbek tilini davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish borasidagi rejalar amalga oshirildi va albatta, ular o‘z samarasini berib kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi ayni shu tilda e‘lon qilindi. Bosh qomusimiz – Konstitutsiya aynan o‘zbek tilida yaratildi, Davlat madhiyasi jahon bo‘ylab jaranglamoqda, Xalqimiz tahlikasiz, g‘ulg‘ulalarsiz hamda qo‘rquvsiz dadil yashab kelmoqda Shu bilan birga 120 dan ziyod millat vakillarining bir osmon ostida tinch, osoyishta, ahil-inoq yashashiga imkon yaratib berildi. Yurtimizda azaldan turli xil qabilalarimiz ahil-inoq yashashgan. Buni Hazrat Navoiyning quyidagi baytlari ham isbotlaydi:

Men ul menki, to turk bedodidur,

Bu til birla to nazm bunyodidur.[3,516]

Baytda men ulki men turk kuchli iztirobimen. Bu til bilan she‘riyatning asosidir, ya‘ni shu til bilan mavjud deyilmoqda. Hazrat Navoiy turk tilida ijod qildi hamda uni ko‘klarga ko‘tardi. Ushbu leksema ham til nomini hamda shu tilda so‘zlashuvchi xalq nomini anglatgan. O‘TILda turk leksemasi quyidagicha izohlangan: TURK1 Turkiya

davlati asosiy, tub aholisining, millatining nomi. Turk xalqi. Turk millati (q. turklar).
2 Shu xalq, millatga tegishli, mansub, oid. Turk ayoli. Turk tili.

Turk etnonimi eramizning VI asrlari-dan boshlab yozma manbalarda tez-tez tilga olinadi. Tomsen va Bartoldlarning ta'kidlashicha, turk etnonimi, dastlab, ijtimoiy termin bo'lgan, keyinchalik, xalq va til oilasining atamasiga aylangan, ya'ni, avval, ayrim urug' yoki qabilaning nomi bo'lmagan bu so'z qabilalar uyushmasini ifodalay boshlagan va asta-sekin xalq nomi – etnonimga aylangan. Turk so'zining etimologik ma'nosi ham, yuqoridagi mualliflar aniqlashicha, “uyushgan, birlashgan, kuchli, qudratli” demakdir.

Turklar - xalq. Turkiyaning asosiy aholisi (50 mln kishi). Umumiy soni 53,3 mln kishi (1990-yillar o'rtalari). Turk tilida so'zlashadi. Dindorlari - sunniy musulmonlar. Turklar antropologik jihatdan janubiy yevropeoid irqning O'rta dengiz guruhiga mansub. Etnik jihatdan Turklar 2 asosiy qism: X — XIII asrlarda saljuqiylar va mo'g'ullar istilosi davrida O'rta Osiyo va Erondan Kichik Osiyoga ko'chib kelgan ko'chmanchi turk chorvador qabilalari (asosan, o'g'uzlar va turkmanlar) va mahalliy (Kichik osiyolik) aholidan tarkib topgan. Turklarning bir qismi (uzlar va bijanaklar) Bolqon yarim oroli orqali Kichik Osiyoga kirib kelgan.

Turklar mahalliy aholi (yunon, arman, gruzin va hokazo) bilan aralashib, ularning bir qismini o'ziga singdirib oldi, ularning xo'jaligi va madaniyatining juda ko'p belgilarini o'zlashtirdi. Etnogenezida, shuningdek, arab, kurd, janubiy slavyan, rumin, alban va boshqa elementlar ham qatnashgan. XIV— XVI asrlarda Turklar Bolqon yarim oroli va Kiprni egallaganlar. Turk xalqi taxminan XV asrda tarkib topdi. Turklar tarkibida yarim ko'chmanchi etnografik guruhlar: yuruklar, turkmanlar, taxtajlar, abdallar va hokazo bor. Yarim ko'chmanchilar o'troqlashib, Turklar tarkibiga singib bormoqda. Hozirgi Turklarning ko'pchiligi (65%) qishloq xo'jaligida (dehqonchilik va chorvachilik), milliondan ziyodi sanoatda band. Turklar - Kichik Osiyo yarim orolida yashaydigan turkiy millat. Turklarning asosiy qismi Turkiya hududida istiqomat qiladi, shuningdek Olmoniya (2.8 mil3.5 million kishi), Bolgariya (750 ming-1 milion kishi, Niderlandiya (400 ming kishi), Farangiston (500 ming kishi), Maqduna (110 ming), Yunoniston (100 ming), Kipr (280.000) singari o'lkalarda yashayotgan turklarni uchratish mumkin.

Turk tili (turkcha) Oltoy tillar oilasining Turkiy tillar bo'limi O'g'uz guruhiga mansubdir. Zamonaviy Turk tili Gagauz tiliga juda yaqindir. Baz'i qismlari Ozarбайдjoncha, Turkmanchaga ham o'xshaydi. Turkchanning Arab imlosidagi, Lotin imlosidagi yozuvlarini uchratish mumkin. Mustaqillikdan so'ng hukumat Arab imlosidandan Lotin alifbosiga o'tishga qaror berdi va hozirgi kunga kelib to'liq lotinlashtirilgan.

Turfa ko'rgilki zumrai islom,
Anga soldi farang yag'mosi. [4,497]

Har xil ko'ngilki, jamoat islomi, unga soldi farang yag'mosi. Baytda keltirilgan etnonim yag'mo leksemasi bo'lib, Manbalarda hamda O'TILda quyidagicha izohlangan: Yag'mo leksemasi ANATILda omonim so'z sifatida keltirilgan bo'lib, ikki xil ma'noda qo'llanilganini ko'rish mumkin. 1. Buzg'unchilik, talon-taroj; 2. Urug' qabila nomi. O'TILda esa quyidagicha izohlangan: YAG'MO I esk. Talon-toroj, buzg'unlik ..Ma'munlar to'plagan oltin-kumushlarni yag'mo etgaymiz. M. Osim, Karvo n yo'llarida. YAG'MO II esk. Shahar , mamlakat , qabila nomi .

YAG'MO - turkiy qabilalardan biri. 9-asr 1-yarmida Yag'molar uyg'urlar tarkibida bo'lgan. 840 - yil uyg'urlar qirg'izlar bilan bo'lgan urushda yengilgach, ulardan 15 urug' ajralib qarluqlar himoyasi ostiga o'tgan. «Yag'mo»- 15 urug' birlashmasining turkiycha nomi. 10-asr boshida Yag'molarning katta bir qismi Qashqarga - Tyanshanning Janubiy-Sharqiy yon bag'irlariga, Norin daryosining yuqori oqimidagi hududlarga ko'chib kelib, o'troqlashgan. Yag'molar Qoraxoniylar davlatini barpo etishda qarluq, chigil, xalaj kabi qabilalar bilan bir qatorda faol qatnashgan. Yag'molarning asosiy qismi 11-asrning 1-yarmida Qoraxoniylar qo'shini tarkibida Movarounnahrda kelib joylashgan va keyinchalik yerli xalqlar bilan aralashib, o'z etnik nomlarini unutganlar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Davlat tilini rivojlantirish departamenti tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son farmonida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 20-yanvardagi "Mamlakatda davlat tilida ish yuritishni samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 34-son qarori qabul qilindi. Yangi muhtasham «Kongress-xoll» saroyida 21 oktabr kuni o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o'ttiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosim bo'lib o'tdi. Marosimda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ishtirok etdi. Davlat rahbari yig'ilganlarni, butun xalqimizni ushbu tarixiy sana bilan tabrikladi. «Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir. Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin», - dedi Prezident. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son Farmoniga muvofiq: 2020-2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda – Konsepsiya) 1-ilovaga muvofiq tasdiqlansin va unda quyidagilar nazarda tutilsin; 2020-2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasini 2020-2022-yillarda amalga oshirish dasturi (keyingi

o‘rinlarda – Dastur) 2-ilovaga muvofiq; ta’lim tashkilotlarida davlat tilini o‘qitish tizimini yana-da takomillashtirish, 2025-yilga qadar davlat maktabgacha ta’lim tizimida amaldagi maktabgacha ta’lim muassasalarining hududlarini kengaytirish yoki yangi quriladigan muassasalar hisobiga o‘zbek tilli guruhlar qamrovini 72 foizga, 2030 yilgacha esa 80 foizga yetkazish kabi ishlar ko‘rib chiqildi. Bizning jonajon tilimizning mavqeyi mana shunday harakatlar natijasida yildan yilga yuqori pog‘onalarga ko‘tarilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jo‘rayeva, L. (2024). ALISHER NAVOIY ASARLARIDAGI KIYIM NOMLARINING LINGVOPOETIK VA LINGVOKULTROLOGIK TADQIQI. Development of pedagogical technologies in modern sciences, 3(3), 124-127.
2. Jiyanqulovna, J. R. L. (2022). TIL, MILLAT VA MADANIYAT MUNOSABATI. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 1(4), 39-43.
3. "Mamlakatimizda o‘zbek tilini yana-da rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" <https://yuz.uz/uz/news/mamlakatimizda-ozbek-tilini-yanada-rivojlantirish-va-til-siyosatini-takomillashtirish-chora-tadbirlari-togrisida>
4. Laylo, J. R. (2024). NAVOIY ASARLARIDAGI OZIQ-OVQAT VA O‘SIMLIKLARNING LINGVOMADANIY TADQIQI. News of UzMU journal, 1(1.3), 299-302.
5. Zhiyankulovna, J. L. (2024). A Linguopoetic and Linguocultural Study of Craft Names in Alisher Navoi's Poetry. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 3(4), 147-152.
6. Tilavova, M. (2024). "ODAMIYLIK MULKI" ASARIDA QO‘LLANILGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA SINONIMIYA HODISASI VA ANTANAMIYA HODISASI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(1), 62-67.
7. Tilavova, M. (2024). LINGUISTIC AND SPIRITUAL CHARACTERISTICS OF SOME PHRASEOLOGICAL UNITS IN TAHIR MALIK'S " HUMAN PROPERTY". Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(9), 26-30.
8. Latifova , M. . (2024). O‘ZBEK TILIDA QO‘SHMA SO‘ZLAR TADQIQI (RAVISH SO‘Z TURKUMIGA OID QO‘SHMA SO‘ZLAR MISOLIDA). Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 3(1), 53–57. извлечено от <http://econferences.ru/index.php/tafps/article/view/11411>